

Fakihler ve Sofuların Kavgası & 17. Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsiler

Ali Fuat Bilkan

İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, 208 Sayfa, ISBN:978-975-05-2098-3

Recep KUL*

Ali Fuat Bilkan, bu eserinde Osmanlı tarihinin önemli hâdiselerinin cereyan ettiği bir yüzyıl olan 17. yüzyılda yaşamış iki farklı zihniyeti temsil eden Kadızâdeliler ve Sivâsiler arasındaki çatışmayı anlatmıştır. Eser, ön söz ve sonuç haricinde toplamda beş bölümden müteşekkildir. Bu bölümler şunlardır: Giriş bölümü: 17. yüzyıl Osmanlı ve Batı dünyasında meydana gelen bir takım önemli olayların kısa bir özeti niteliğindedir. Birinci bölüm: Kadızâdeliler hareketinin ne olduğu ve ne şekilde ortaya çıktığından bahsedilmiştir. İkinci bölüm: Sivâsilerin kim olduklarından ve neyi temsil ettiklerinden söz edilmiştir. Üçüncü bölüm: Kadızâdeliler ve Sivâsiler arasında tartışma konusu olan meselelerin anlatılmasıdır. Dördüncü bölüm: Osmanlı Devleti'nin önemli eşraf ve ulemasının bu fakih ve sofulara olan bakış açısının anlatıldığı bölümdür.

Yazar, ön söz bölümünde, kitabın yazılışında 17. yüzyıldaki fakihler ve sofular arasında geçen tartışmalar üzerinden giderek dönemin genel bir zihniyeti çözümlenmek gayesindedir. Yazar Kadızâdeliler ve Sivâsiler arasındaki bu çatışmayı iki farklı zihniyetin çatışması olarak görmektense tabiî döneminden başlayarak günümüze kadar gelmiş olan, isimlerinin dönemden döneme fark ettiği ama neticede aynı karaktere sahip, uzun yıllara dayanan dini husumetin bir parçası olarak görmektedir. Müellif, ön sözü bitirirken eserinin ortaya çıkmasında istifade ettiği kaynakları zikretmiş ve görüşlerinden faydalanmış olduğu şahsiyetlere teşekkür etmiştir.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, recep.kul.25.rk@gmail.com

Yazar giriş bölümünde Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılda yaşadığı iktisadi, siyasi ve askeri yapıdaki bozulmalar ile toplum hayatındaki yozlaşmanın büyüdüğünden ve klasik Osmanlı düzeninin artık işlemez olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Osmanlı'nın yaşamış olduğu ilmiyedeki çözümlerden de bahsetmektedir. İlmiyede yaşanan çözümlerin ana nedeni olarak beşik usulü ve rüşvetle birtakım mevkilerin satın alınması gösterilmektedir. Bu noktada şuna dikkat çekmek gerekir ki devletin bir alanında yaşanan bozulmalar diğer alanlara da sirayet etmiştir. Osmanlı'nın toprak sisteminde yaşamış olduğu bozulmaların nedenlerini ve sonuçlarını şöyle özetleyebiliriz: Ateşli silahların icadı ile birlikte piyadenin önemi artmış ve buna paralel olarak devletin ücretli asker sayısını artırması, dirlik olarak tahsis edilen gelirlerin nakdi vergilere dönüştürme çabaları sonucunda tımar sistemi zayıflamış ve zamanla yerini iltizam sistemine bırakmıştır. 16. yüzyıldan itibaren köylünün üstüne yüklenen ağır vergiler yetmezmiş gibi devletin tımar sisteminden iltizam sistemine geçmesi ayan denilen birtakım bölgesel güçleri ortaya çıkarmış ve merkezi otoritenin zayıflamasına yol açmıştır. Köylü bu ayanların zulmü altında ya yüksek vergilere katlanıyordu ya da toprağını bırakıp büyük şehirlere göç ediyordu. Tabii bu da ilerleyen vakitlerde işsizlik sorunu yaratıyordu. Bu işsizler de Osmanlı'nın adalet ve mali sisteminde yaşanan aksaklıklar yüzünden devleti zor durumda bırakan Celali isyanlarına katılıyordu.

17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde bazı mühim hâdiseler cereyan etmişti. Bu hâdiseler Çınar Vak'ası, Cinci Hüseyin ve Sabetay Sevi olaylarıdır. Giriş bölümünde bahsedilen bir diğer husus da Muhyiddin Arabî ve onun ekolü olan Ekberîliktir. Bilim ve din başlıklı kısımda ise dinin bilimle çelişen bir yapıda mı yoksa örtüşen bir yapıda mı olduğu anlatılmaktadır. Giriş bölümünde anlatılan son konu ise Batı dünyasında yaşanan değişimdir. Batı dünyasının Coğrafi Keşifler, Reform, Rönesans gibi birtakım gelişmelerden sonra yaşamış olduğu büyük değişimden söz edilmiştir. Bunun haricinde 17. yüzyılda yaşanan birtakım bilimsel gelişmelerin daha sonra meydana gelecek olan Aydınlanma ve Akıl çağının temellerini oluşturduğundan bahsedilmiştir.

Birinci bölümde, Kadızâdeliler hareketinin ne zaman ve ne şekilde meydana geldiğinden bahsedilmiştir. Kadızâdeliler hareketi, ismini IV. Murat dönemi vaizlerinden Kadızâde Mehmed Efendi'den almıştır. Osmanlı'nın dini hayatında mühim bir yer tutan Kadızâdeliler hareketinin en güçlü ve aktif olduğu dönem 1620-1680 arasındır. Kadızâdelilerden bazı kaynaklarda fakihler diye de bahsedilmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren geniş kesimler tarafından kabul gören tasavvuf düşüncesi Kadızâdelilerin ortaya çıkmasıyla sert bir muhalefet ile karşı karşıya kalmıştır. Kadızâdeliler hareketinin başlıca üç önemli temsilcisi vardır. Bunlar Kadızade Mehmed Efendi, Üstüvanî Mehmed Efendi ve Vanî Mehmed Efendi'dir. Kadızâdelilerin fikirleri genellikle 13. yüzyılda yaşamış ve İslam dünyasında yüzyıllar boyunca etkili olmuş bir âlim olan İbn Teymiyye'nin görüşlerine bağlanır. Ancak Kadızâdelilerin Anadolu'daki fikir kaynağını İmam Birgivi'nin oluşturduğu söylenebilir. Kadızâdeliler hareketi, 17. yüzyılda gelişme ve yayılmaya uygun siyasi, ekonomik ve sosyal bir zemin bulmuş ve böylece devletin zaafalarını rahatlıkla istismar etmeye kadar varan bir tehlike haline gelmiştir. Bütün bunların temelinde, merkezi yönetimin zayıflaması, padişah ve vezirlerin kültür ve donanımdan yoksun olması, Avrupa ve İran cephesinde devam eden savaşlar ile gün geçtikçe büyüyen ekonomik sorunlar

yatmaktadır. Kadızâdeliler, hurafelerle tanınmaz hale gelen ve bazı tarikatların farklı yorumlayarak asıl kimliklerinden uzaklaştırdıkları İslam'ı eski sadeliğine ve hakikatine kavuşturmayı amaçlayan bir zihniyeti temsil etmektedir. Kadızâdelilerin değişen çağın ihtiyaçlarını ve zaruretlerini asla dikkate almadıklarından söz edilmiştir. Kadızâdeliler, Osmanlı toplumu gibi çok gelenekçi ve tasavvufi değerlerle iç içe yaşayan bir ortamda, pek çok kültür ve medeniyet unsuruna karşı savaş açmakla asıl niyetlerinden farklı bir yola girmiş ve ciddi rahatsızlıklara sebep olmuşlardı. IV. Murat'ın geceleri fenersiz dolaşanları katletme emri vermesinden kahvehaneleri yıktırıp tütünü yasaklamasına kadar bütün hâdiselerin arkasında Kadızâdelilerin vaaz ve telkinleri vardır. Osmanlı tahtında yaşanan otorite boşluğu, siyasi kargaşa, sosyal ve kültürel çözümler, Kadızâdelileri fiili tecavüzler konusunda cesaretlendirmiştir. Aslında bu durum, bir yönüyle padişah ve yöneticilerin de işine gelmiş, yasaklama, men etme ve cezalandırmalar, dini bir gerekçeyle irtibatlandırılarak yönetime karşı ortaya çıkabilecek hareketlerin de önü alınmıştı.

Eserin ikinci bölümünde Sivâsiler veya kaynaklarda yer alan diğer bir ismiyle sofular anlatılmıştır. Kadızâdelilerin tasavvuf düşmanlığına karşı mücadele veren mutasavvıfların birçoğunun Halvetiyye tarikatının Sivâsîyye koluna mensup olmaları, bu hareket mensuplarına genel bir adlandırma ile Sivâsiler isminin verilmesine sebep olmuştur. Halveti tarikatından olmayan Mevlevi, Bektaşî gibi Kadızâdelilerin karşı olduğu tarikatlara da bu bölümde yer verilmiştir. Kadızâdelilerin tenkit ettikleri birçok husus Mevlevi ve Nakşî çevrelerinde rastlanan uygulamalar olmasına karşın Kadızâdeliler asıl rakip olarak Halveti tarikatını görüyordu. Bunun temel nedeni Halvetîlerin saray ve çevresiyle daha yakından irtibat kurması ve sultanların Halvetîliğe yakın olmasıdır. Sivâsilerin başlıca temsilcileri olan Abdülmecîd Sivâsî, Abdülâhad Nurî ve Niyazî-i Mısırî gibi önemli mutasavvıfların hayatlarına kısaca değinilmiş ve Kadızâdelilere karşı izlemiş oldukları siyaset anlatılmıştır.

Eserin üçüncü bölümünde 17. yüzyılın gündemini oluşturan dini konulardaki tartışmalara yer verilmiştir. Bu tartışmalar başlıklar halinde verilerek Kadızâdelilerin ve Sivâsilerin kısaca görüşleri belirtilmiştir. Bu yüzyılın gündemini oluşturan tartışma konularının asırlar öncesinden de konuşulduğundan; Kadızâdelilerin ve Sivâsilerin yeni bir yorum getirmediğinden, eskileri nakletmekle yetindiklerinden bahsedilmektedir. Burada yazar, fikirlerin durağan olduğundan söz etmiştir. Yazar, eserde tartışılan konuları üç başlık altında toplamıştır. Başlıklar ve içerikleri şu şekildedir: Birincisi tasavvufi uygulamalardan kaynaklanan meseleler; burada musiki, devran, raks ve zikir gibi konular vardır. İkincisi sosyal ve siyasi konuların yer aldığı kısım; burada kahve, tütün, rüşvet gibi konular yer almıştır. Üçüncüsü ise inanç ve dini uygulamalardan kaynaklanan tartışmalardır. Burada Hz. Peygamber'in ebeveyni hakkında, Kur'an'ın makamla okunması, bazı nafîle ibadetler ve bid'atler yer almıştır.

Eserin dördüncü bölümü de devletin ileri gelenleri ve ulemanın Kadızâdelilere ve Sivâsilere olan bakış açısının anlatıldığı bölümdür. Bu bölümde Kâtip Çelebi, Bahayî Efendi, Şeyhülislam Yahya, Solakzade Mehmed, Naima ve Evliya Çelebi'nin fakihler ve sofular hakkındaki düşüncelerinden bahsedilmiştir. Kadızâdeliler ve Sivâsiler arasında yaşanan bu tartışmalar ulema ve devlet adamları arasında ihtilaf çıkarmıştır. Kitabın bu bölümünde bahsedilen şahsiyetler Kadızâdeliler hareketinin üslup ve

metotlarından hoşlanmayan kişilerdir. Bu sebepten ötürü ya Sivâsileri haklı bulmuşlardır ya da her iki tarafın da cezalandırılmalarını istemişlerdir.

Yazarın sonuç bölümünde yazdıklarının, diğer bölümlerin özetini oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca 17. yüzyılda Osmanlı'nın yapmış olduğu bu kısır tartışmaların Osmanlı'ya pahalıya patladığından, Osmanlı'nın bunları tartışırken Batı dünyasında meydana gelen bilim, sanat ve kültürdeki gelişmelerin Osmanlı'yı hesap edemeyeceği kadar geride bıraktığından söz edilmiştir.

Kitabın değerlendirmesini yapacak olursam, kitap gayet akıcı bir dille yazılmış. Bugünkü Türkçede kullanılmayan kelimelerin parantez içinde anlamları verilerek okuyucuya daha anlaşılır bir kitap sunulmuştur. Ayrıca yazarın, kitabın konusunu oluşturan Kadızâdeliler ve Sivâsileri anlatmadan önce var olan arka planı okuyucuya sunmuş olması ve mukayeseli olarak Batı dünyasını da ele almış olması okuyucunun eksik parçaları birleştirmesinde mühim bir rol oynamaktadır. Kitabın zaafî olarak şunu söylemeliyim ki hacmi küçüktür. Kitapta yer alan bazı kısımlar özet niteliğindedir. Tartışma gündemini oluşturan meselelerin daha kapsamlı bir şekilde yazılabileceği kanaatindeyim. Kitabın konusunu oluşturan Kadızâdeliler ve Sivâsiler hakkında günümüz Türkçesiyle yazılmış fazla eser olmaması kitabı daha da çekici kılmaktadır. Kitap, konuyla ilgilenenlerin tartışmanın geçtiği zemini anlayabileceği ve genel anlamda Kadızâdeliler ve Sivâsiler hakkında bilgi almak isteyenlerin istifade edebileceği güzel bir eserdir.